

PAPER DETAILS

TITLE: Arap Dili Belâgatında El-Kavlu Bi'l-Mûcib Ve Kur'ân-I Kerîm'deki Uygulamaları

AUTHORS: Hasan UÇAR

PAGES: 171-187

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/188398>

ARAP DİLİ BELÂGATINDA EL-KAVLU Bİ'L- MÛCİB VE KUR'ÂN-I KERÎM'DEKİ UYGULAMALARI

HASAN UÇAR*

El-Kavlu Bî'l-Mûceb in the Rhetoric of the Arab Language and Applications on the Qur'an

Abstract: The art “el-kavlu bî'l-mûcib” which can be summarized, as the one who is speaking and using words of answerer in opposite terms or the sentences the speaker has set without regarding if it is for him or against the mentioned is for somebody else, has been handled in the frame of this study and that art analyzed strewing the subjects of the applications on the Qur'an.

Key Words: Qur'an, el-kavlu bî'l-mûcib, rhetoric, art, bedî'.

* Yrd. Doç. Dr., Aksaray Üniv. İslami İlimler Fak. [hasanucar@aksaray.edu.tr]

Öz: Söz sahibinin, muhatapın kelimelerini tersi bir mânâda kullanması veya üzerine hüküm bina ettiği bir nitelemenin kendisi lehine ya da aleyhine olup olmadığı ile ilgili bir açıklama yapmaksızın bu nitelemenin başka biri için geçerli olduğunu ifade etmesi şeklinde özetlenebilecek olan el-kavlu bi'l-mûcib sanatı, bu çalışma çerçevesinde ele alınmış ve Kur'an'daki uygulamaları incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kur'an, el-kavlu bi'l-mûcib, belâgat, sanat, bedî'.

Giriş

Kur'an mucize bir kitaptır. Kelimelerinin seçiminde rastlantı ve sıradanlık asla mümkün değildir. Her insanın anlayabileceği bir kitap olmasına rağmen, hiçbir insanın benzer bir suresini meydana getiremeyeceği i'câzı, öncelikle onun tabiatında var olan belâgatıyla ilgilidir. Muhataplarını ilk günden asrımıza kadar kendine hayran bırakan yapısında hedef kitlesine diyalog halinde olduğunu hissettiren üslûbunun ve izlediği münâzara yönteminin de etkisi vardır. Kur'an âyetleri üzerindeki uygulamalarının çalışma içine serpiştirilerek ele alındığı el-kavlu bi'l-mûcib ise Kur'an'ın bu iki yönünü yoğunlukla hissettiren bir üsluptur.

Belâgat, sözün fasih olmakla beraber yer ve zamana da uygun olması,¹ diğer bir ifadeyle bir fikrin sözlü veya yazılı olarak yerinde, yeterince ve zamanında ifade edilmesi² demektir. İyinin, doğrunun ve gerçeğin en güzel şekilde icrâsı demek olan sanatın dildeki tezâhürü, sözün ortama en uygun şekliyle ve en güzel şekilde ifadesi olan belâgatta kendini göstermektedir. "Sözün bir kısmında sihir (etkisi) vardır"³ beyân-ı hakîkati, bütün unsurlarının mükemmel olarak hazırlandığı ifadeler için geçerlilik kazanmakta, ağızdan dökülen cümlelerin insanların fikir ve gönül dünyalarında ulaşacağı boyutu izah etmektedir.

¹ et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. Ömer, *Şerhu'l-Muhtasar 'alâ Telhîsî'l-Miftâh lil Hatîb el-Kazvînî fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Gaziantep, Mektebetu's-Sahâbe, ts., I, 26.

² el-Curcânî, Ebu'l-Hasan Seyyîd Şerîf Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rîfât*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1253, s. 25; Çöğenli, Sadi-Demirayak, Kenan, *Arap Dili Kaynakları*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000, s. 78.

³ Canan, İbrahim, *Hadis Ansiklopedisi*, Kütüb-i Sitte, Ankara, Akçağ Yayınları, Hadis No: 2304, Ebû Dâvud, Edeb, 95; Tirmizi, Edeb, 63.

Belâgat me'ânî, beyân ve bedî' olmak üzere üç ayrı disiplinden oluşmaktadır. Sanatın Arap dili belâgatına yansıması olan bedî', en etkili kullanımını Kur'ân-ı Kerîm'de bulmuştur. Bedî' ilmi içerisinde yer alan, ifadeyi daha etkili biçimde sunma amacı taşıyan sanatların anlam boyutu ile ilgili olan muhassinât-ı ma'neviyye (anlamsal bedî' sanatları) dediğimiz bölüm ise söz konusu güzelliğin üst düzeyde görüldüğü alandır. el-Kavlu bi'l-mûcib sanatı da bu bölümde yer alan sanatlardan biridir.

el-Kavlu bi'l-mûcib sanatının iyi anlaşılması, Kur'ân'ın muhataplarına karşı kullandığı bir üslubun daha iyi anlaşılmasını sağlayacak, aynı zamanda Kur'ân okuyucusunu ve dinleyicisini Kur'ân'ın mânevî ikliminden daha fazla istifade ettirecek, sanata yönelik yapısının daha anlamlı hale gelmesi bu edebî zevki tatmak isteyen Kur'ân talebesine Kur'ân'a bu perspektifinden bakmanın ehemmiyetini kavratacaktır.

1.el-Kavlu bi'l-Mûcib Kavramının Sözlük Anlamı

el-Kavlu bi'l-mûcib, sözlükte “söz, ifade, görüş, konuşma, tam ya da eksik ağızdan çıkan her lafız” gibi anlamlara gelen “kavl” kelimesi⁴ ile “gerektiren, vesile teşkil eden, lazım kılan, neden, sebep” anlamlarındaki⁵ أوجب fiilinin ism-i fâilinin oluşturduğu bir terkiptir. Sözlükte “bir sözün gerektirdiği netice, gerekçeli yazı, gereken, zorunlu, mecbûrî, sonuç” anlamlarına gelen⁶ el-kavlu bi'l-mûceb şeklinde ism-i mef'ulu ile kullananlar da olmuştur.

el-Kavlu bi'l-mûcib terkibine göre anlam, muhataba sözünün gerektirdiği bir ifade ile son sözü söylemek; el-Kavlu bi'l-mûceb terkibine göre ise sözün ayrılmaz parçası olarak veya muhatabın ifadesinin sonuçlandığı şekilde bir söz söylemek şeklinde olacaktır. Zira mûcib kelimesi ism-i fâil olduğu için bizzat muhatabın sözü olan kelimeyle ifadeyi içerir ki bu ona gereğiyle karşılık vermenin sebebidir. İsm-i mef'ul olan mûceb keli-

173

OMÜİFD

⁴ İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyisi'l-Luga*, (tahk. Abdusselâm Muhammed Harun), Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1979, V, 42; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mukerrem el-Misrî, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1995, XI, 351.

⁵ Mûcib, selb kelimesinin zıddı olan îcab kelimesine bağlı olarak “olumlu” anlamına da gelebilir. Şemseddin Sami, (Neşreden, Ahmet Cevdet) *Kâmûs-i Türkî*, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1987, s. 1107, 1425.

⁶ Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, Vadi Yayınları, 2001, s. 932.

mesiyle ise anlam muhataba ifadesinin medlûlu olan sonuca göre karşılık vermektir.⁷

2.el-Kavlu bi'l-Mûcib Kavramının Terim Anlamı

el-Kavlu bi'l-mûcib, söz sahibinin dinleyene ait bir sözü reddetmesine rağmen o sözün gerektirdiği hükmü kabul etmesi demektir. Bu da muhatabın bir konudaki hükmünü veya bir şey için kullandığı sıfatı onaylayıp maksadını başka bir şeyde sabit kılmak ya da lafızlarını başka bir şeye hamletmek suretiyle olmaktadır.⁸ Türk dili edebiyatında bunu en güzel şekilde açıklayan örnekler bulmak mümkündür. Sünbülzâde Vehbi Efendi (ö. 1809)'nin Türk müfrezesi için "Bunlar segbân⁹ (sekban) mıdır?" diyenlere verdiği "Evet sizin taçlı hanımın segbânıdır" cevabında¹⁰ olduğu gibi.¹¹

Terim anlamıyla "görünüşte umum ifade eden bir sıfatı daha sonra tahsis etmek" veya hükmü gerektirecek sıfatı mütekellimin kullandığı şeklin dışında bir kullanımla ifade etmek" şekillerinde de tanımlanan¹² el-kavlu bi'l-mûcib sanatı, ilk ortaya çıkaran İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256) tarafından şöyle izah edilmiştir: "Söz sahibinin sözünü muhataba göre söylemesi muhatabın da onun sözlerine, her bir kelimesini kastederek ifade ettiği manasının tersi bir anlam yükleyerek karşılık vermesidir."¹³ İbn Ebi'l-İsba' bu tanımını İbn Haccâc'ın (öl.391/1001) şu beytini örnek vererek açıklamıştır.

⁷ Bu bağlamda aslında sanatın isminin farklılaşmasında da bir sanat vardır.

⁸ Bilgegil, M. Kaya, Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât), İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989, s. 207.

⁹ Segbân, "av köpeği bakıcısı" ve "asker" anlamlarına gelen bir kelimedir. Doğan, age., s. 1154.

¹⁰ Bu ifadeler I. Abdulhamid tarafından İran'a elçi olarak atanan Sünbülzâde Vehbi Efendi'nin 1793 yılında Acemlerin Türk müfrezesine hakaret için kullandıkları tevriyeli kelimeye verdiği cevaptır. Burada el-kavlu bi'l-mûcib sanatı onların ifadesindeki sıfatı olduğu gibi kabul edip maksatlarını başka bir tarafa çekerek gerçekleştirmiştir.

¹¹ Müderrisoğlu, Ahmet, *Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikât*, (haz. Şükrü Özger), İstanbul, Çamlıca yay., 2006, s. 355.

¹² İbn Hicce, Takıyyuddîn Ebû Bekr Muhammed b. 'Ali el-Hamevî, *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab*, (tahk. Muhammed Nâci b. Ömer), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2008, I, 254; Bedevî Ahmed Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâğati'l-'Arabiyye*, Cidde, Dâru'l-Menâre, Riyad, Dâru'r-Rifâ'i, 1988, s. 560.

¹³ İbn Ebi'l-İsba' el-Mısri, *Bed'ü'l- Kur'ân*, (tahk. Hıfni Muhammed Şeref) Ficale, Mektebetu Nehdati Mısır, 1957, s. 314; a.mlf., *Tahrîru't-Tahbîr*, (tahk. Hıfni Muhammed Şeref) Kahire, Dâru't-Te'âvun, 1995, s. 599.

قُلْتُ نَقَلْتُ إِذْ أَتَيْتُ مِرَارًا قَالَ نَقَلْتُ كَاهِلِي بِالْأَيْدِي
قُلْتُ طَوَّلْتُ قَالَ لِي بَلْ تَطَوَّلْتُ وَأَنْبَرْتُ قَالَ خَيْلٌ وَدَايِي

“Defalarca gelmekle sana ağırlık verdim, dedim. O da sen ağırlığı sırtıma nimetlerle (hediyelerle) verdin, dedi. Ben, (misafirliği) uzattım, dedim. O da sen, sevgi bağı uzattın sağlamlaştırdın, dedi.”

Bu iki beyitte birinci şahıs نَقَلْتُ ve طَوَّلْتُ kelimelerini konuk olduğu ev sahibine “yük olma ve misafirliği uzatarak ona rahatsızlık verme” anlamında kullanırken; ev sahibi olan ikinci şahıs, aynı ifadelerle “nimet, hediye ve sevgi bağı kurma” anlamını yüklemiştir.

İbn Ebi'l-İsba'ın “söz sahibinin, muhatabın kelimelerini tersi bir mânâda kullanması” şeklinde de özetlenebilecek olan bu tanımını Mahmud el-Halebî¹⁴ (ö. 725/1325), Abdulvehhâb en-Nuveyrî¹⁵ (ö. 733/1333), el-Kazvînî¹⁶ (ö. 739/1338), Yahya b. Hamza el-'Alevî¹⁷ (ö. 749/1348), es-Subkî¹⁸ (ö. 773/1372), et-Teftâzânî¹⁹ (ö. 792/1390), İbn Hicce el-Hamevî²⁰ (ö. 837/1434) ve es-Suyûtî²¹ (ö. 911/1505) gibi pek çok müellif yaklaşık aynı ifadelerle genişletmiş ve ikiye ayırmışlardır. Bu taksimattan sonra da genel görüş bu şekilde yerleşmiştir.²²

1. Bir kişinin üzerine hüküm bina ettiği bir şeyden kinaye olarak yaptığı bir nitelemenin kendisi lehine ya da aleyhine olup olmadığı ile

175

OMÜİFD

¹⁴ el-Halebî, Şehâbuddîn Mahmûd, *Husnu't-Tevessul ilâ Smâ'ati't-Terassul*, Mısır, el-Matba'atu'l-Vehbiyye, h. 1298, s. 85.

¹⁵ en-Nuveyrî, Şehâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, Kahire, Dâru'l-Kutubî'l-Mısriyye, 1929, VII, 170.

¹⁶ el-Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, (nşr. Muhammed 'Abdu'l-Mun'im Hafâcî) Beyrut, Daru'l-Cil, VI, 87.

¹⁷ el-'Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim, *el-İcâz li Esrârî Kitâbi't-Tırâz fî 'Ulûmi Hakâiki'l-İcâz*, (tahk. İsa Bâ Tahir), Beyrut, Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2007, s. 465.

¹⁸ es-Subkî, Behâuddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. 'Abdi'l-Kâfi, *'Arusu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsi'l-Miftâh*, (tahk. Halil İbrahim Halil) Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2001, II, 373.

¹⁹ et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mes'ûd b. 'Ömer, *Kitâbu'l-Mutavvel (Şerhu't-Telhîs)*, İstanbul, Matba'a-ı Âmire, 1309, s. 444.

²⁰ İbn Hicce, *age.*, I, 254.

²¹ es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. el-Kemal Ebû Bekr Celâleddîn, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, (tahk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî, Emin Lokman el-Habbâr), Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 2011, s. 298.

²² Bu dönemde yaşamış olmasına rağmen Safiyyuddîn el-Hillî (ö. 752/1351) gibi bedî'iyye sahibi bazı müelliflerin eserlerinde İbn Ebi'l-İsba'ın tanımına uygun olan ikinci tanım alınmış fakat ilkinde temas edilmemiştir. el-Hillî, Safiyyuddîn Abdulaziz b. Serâyâ b. Ali es-Sinbisi, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'iyye fî 'Ulûmi'l-Belâgati ve Mehâsini'l-Bedî'*, (tahk. Nesîb Neşâvî), Beyrut, Dâru Sâdır, 1992, s. 96.

ilgili bir açıklama yapılmaksızın bu nitelemenin başka biri için geçerli olduğunun ifade edilmesidir.²³

el-Kavlu bi'l-mûcib sanatının bu şekilde icrası muhatabın bir konu ile ilgili herhangi bir şeyden kinaye olarak veya sıfat vb. yaptığı bir niteleme üzerine bina ettiği hükmün, söz sahibinin aynı tanıyı başka bir makama taşıması veya muhatabın anlayışına bırakarak başka bir hükmü onun üzerine temellendirmesi ile olmaktadır. Bu durumda muhatabın ifadesinin olumsuz bir alana aktarımı veya yergi anlamı yüklenmesi söz konusudur. Örneğin,

يَقُولُونَ لَوْ أَنَّا رَجَعْنَا إِلَى الْمَدِينَةِ لَفُخْرِحَ الْأَعْزُ مِنْهَا الْأَذَلُّ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَلَكِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَا يَعْلَمُونَ

“Eğer bu savaştan Medine’ye dönersek, şerefli kimseler alçakları and olsun ki oradan çıkaracaktır” diyorlardı. Oysa şeref Allah’ın, Peygamberinin ve inananlarındı, ama ikiyüzlüler bu gerçeği bilmezler”²⁴ âyetinde münâfıkların sözlerinin gereği, izzetli olanın zelil olanı Medine’den çıkarmasıdır.²⁵ Onlar bu cümleyi kendilerini izzetli gördükleri için söylemişlerdir. Kur’ân onların sözlerini doğrulamış ama ifadenin içini doldurdıkları mefhumun onların istedikleri şey olmadığını da açıkça göstermiştir. Üstünlüğün Allah’a, elçisine ve mü’minlere has kılınması, dolaylı olarak münâfıkların dile getirdikleri üstünlük iddialarını boşa çıkarmaktadır.²⁶

2. Bir kişinin ifadesinde kullandığı sözün bir bağ kurularak kastettiğinin tersi bir anlama taşınmasıdır.²⁷ Sözün başka anlamlara taşınması ifadede yer alan lafzın mef’ul, zarf, hal, harf-i cer gibi herhangi bir müteallıkının zikredilmesi şeklinde olabileceği gibi²⁸ ifadenin muhtemel hakîkî veya mecâzî anlamları yüklenmesiyle de olabilmektedir. Bu durumda ise

²³ el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 87; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 444; İbn Hicce, *age.*, I, 254; es-Suyûtî, *Şerhu ‘Ukûdi’l-Cumân*, s. 298; el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru’l-Belâga fi’l-Me’ânî ve’l-Beyân ve’l-Bedî*, Beyrut, Dâru İhyâi’t-Turâsi’l-Arabî, ts., s. 384.

²⁴ el-Munafikûn, 63/7, 8.

²⁵ el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 87; İbn Hicce, *age.*, I, 254; es-Suyûtî, *Şerhu ‘Ukûdi’l-Cumân*, s. 298.

²⁶ Bulut, Ali, *Belâgat Meânî-Beyân-Bedî*, İstanbul, İfav Yay., 2013, s. 286.

²⁷ el-Kazvîni, *el-İzâh*, VI, 87; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 444; İbn Hicce, *age.*, I, 254; es-Suyûtî, *Şerhu ‘Ukûdi’l-Cumân*, s. 298; el-Hâşimî, *age.*, s. 384; el-Merâgî, Muhammed Ahmed Hasan, *‘İlmu’l-Bedî*, Beyrut, Dâru’l-‘Ulûmi’l-Arabiyye, 1991, s. 108.

²⁸ Bilgegil, *age.*, s. 208; Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil Yayınları, 1999, s. 214.

muhabatın ifadesinin olumlu bir alana aktarımı veya övgü anlamı yüklenmesi söz konusudur. Nitekim,

وَمِنْهُمْ الَّذِينَ يُؤْذُونَ النَّبِيَّ وَيَسْأَلُونَ هُوَ أَأَنْ تُقَالُ أَذُنٌ حَرِيرٌ لَكُمْ “İkiyüzlülerin içinde “O (her söze kulak kesilen) bir kulaktır” diyerek Peygamberi incitenler vardır. De ki: “O kulak, (Allah’a ve müminlere inanan, sizin için hayırlı olan ve içinizden inanan kimselere) rahmet olan bir kulaktır”²⁹ âyetinde münâfıkların peygamberimize söylemiş oldukları أَذُنٌ kelimesi Allah tarafından reddedilmemiş bilakis farklı bir anlam ile aynı ifade doğrulanmıştır.³⁰

Efendimizin saf bir insan olduğu imasıyla ve herkesin ona rahatça yaklaşp dilediğini söyleyebildiği, onun da her şeye kulak verdiği için kandırıldığı anlamında Münâfıkların taktıkları bu yafta, hem bazı Müslümanların Hz. Peygamberin (sav) yanına yaklaşmalarını hem de kendileri hakkındaki haberleri efendimize ileten müminleri engelleyebilmek, peygamberin “saygın” kimseleri değil de, bu fakir ve basit insanları dinleyip onlara inandığını göstermek amacını taşıyordu. Hâlbuki onun bu özelliğinden kendileri de istifade ediyorlardı. Allah (cc) da onlara kendi kelimeleriyle cevap vererek, onun vahye kulak verdiğini, hayırlı ve toplum yararına olan şeyleri dikkate aldığını, ikiyüzlülüklerini yüzlerine vurmaktan dinlediğini ve kendilerinin anlamadıkları hayırlı bir kulak olduğunu, üstelik elçisinin onlara terbiyeli davranışlarla yaklaşarak “iltifat” ettiğini, toleranslı davrandığını ve herkese engin bir gönülle açıldığını güzel bir üslupla ve kendilerini mûcip bir sözle ifade etmiştir.³¹

3.el-Kavlu bi'l-Mûcib Sanatının Belâğattaki Yeri ve Yakın Sanatlarla Mûnasebeti

el-Kavlu bi'l-mûcib ilk kez fıkıh usulcülerinin kullandığı bir tartışma yöntemi olarak karşımıza çıkar. Her ne kadar konuyla ilgili müstakil bir bab açan olmamış ise de ilk olarak Pezdevî (ö. 493/1110) ve Ebu'l-Vefâ İbn

177

OMÜİFD

²⁹ et-Tevbe, 9/61. Bu âyet, es-Suyûfî'nin (ö. 911/1505) bu tür için “el-kavlu bi'l-mûcib sanatına Kur'ân'dan örnek getireni görmedim fakat ben bir âyet bulabildim” dediği âyettir.

³⁰ İbn 'Âşûr, eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîru't-Tenvîr*, Tunus, 1997, X, 243; Bulut, age, s. 286.

³¹ ez-Zemahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer Cârullâh, *el-Keşşâf*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2003, II, 275, 276.

'Akîl (ö. 513/1119) gibi âlimler bu konuya temas etmişlerdir.³² "Usul ve furû" konusunda, uzman olmayan fakîhi şaşırtacak, illetle ilgili sağlam soru sorma" şeklinde tanımlanan bu yöntem, ez-Zerkeşî'de (ö. 794/1392) sistematize edilerek "i'tirâzât" çeşitlerinden altıncısı olarak kendisine yer bulmuştur.³³

el-Kavlu bi'l-mûcib, müfessirler tarafından genellikle belâgat âlimlerinin anladığı gibi anlaşılmıştır. Fakat bazı müfessirlerin anlayışı "delil kabul edilmesine rağmen tartışmanın son bulmaması" şeklindedir. Nitekim bazı müfessirlerce "sıtma cehennemin bir soluğudur" hadisi, *وَإِنْ مِنْكُمْ* *إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضِيًّا* "Sizden cehenneme uğramayacak yoktur. Bu, Rabbinin yapmayı üzerine aldığı kesinleşmiş bir hükümdür"³⁴ âyetinin delili olarak gösterilerek müminlerin cehenneme girmeyecekleri ifade edilmiştir. Bu, delil bakımından uygun bulunsa da âyetin öncesinde ahiret hayatına yapılan vurgu dolayısıyla kabul görmemiştir. Dolayısıyla da

178 söz konusu hadis el-kavlu bi'l-mûcibe uygun bir delil olarak kabul edil-

OMÜİFD mesine rağmen tartışma sürmektedir.³⁵

Belâgat ilmi, el-kavlu bi'l-mûcibi usulcülerden almıştır.³⁶ Zira muhabata, farklı anlamlar yüklenmiş olan kendi ifadeleriyle cevap verme temeline dayanan el-kavlu bi'l-mûcib sanatı, usulcülerin attığı temelden yükselen bir tartışma üslubu olarak ilk kez İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256) tarafından ortaya çıkarılmıştır.³⁷ Fakat onun tanımında el-Kazvî'nin (ö. 739/1338) *el-Îzâh*'ında yer alan "lehine ya da aleyhine" ifadesi yer almamaktadır.³⁸

³² el-Pezdevî, Sadru'l-İslam Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed b. Huseyn, *Ma'rifetu'l-Huceci's-Ser'iyye*, (tahk. Abdulkâdir b. Yasin b. Nasir el-Hatib) Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 2000, s. 215; Ebu'l-Vefâ Ali b. Akil b. Muhammed b. Akil el-Bağdadi el-Hanbeli, *el-Vazih fi Usûli'l-Fikh*, (tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turki, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1999, II, 152.

³³ ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh, *el-Bahru'l-Muhit fi Usûli'l-Fikh*, (tahk. Muhammed Tâmir) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 2000, IV, 262.

³⁴ Meryem, 19/71.

³⁵ eş-Şinkîti, Muhammedu'l-Emîn b. Muhammed b. el-Muhtâr, *Edvâu'l-Beyân fi İdâhi'l-Kur'âni bi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995, III, 480.

³⁶ es-Safedî, Ebu's-Safâ Salâhaddîn Halil, *el-Hevlu'l-Mu'cib fi'l-Kavli bi'l-Mûcib*, (tahk. Muhammed Abdulmecîd Lâşin), Kahire, Dâru'l-Âfâkı'l-'Arabiyye, 2005, s. 58-69.

³⁷ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 314; a.mlf., *Tahrîru't-Tahbîr*, s. 599.

³⁸ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 314; el-Kazvîni, *el-Îzâh*, VI, 87.

el-Kavlu bi'l-mûcib sanatı, el-Câhız'ın (ö. 255/869) "el-luğzu ve'l-cevâb" adıyla bir bab açtığı³⁹ ve o dönemde nükteli anlatımlarda kıvrak ve zarif olma amacıyla veya sorulan sorunun sıkıntısından kurtulmak için kullanılan, es-Sekkâkî'nin (ö. 626/1229) emir, istifhâm ve nidâ gibi ifadelerin belâğî anlamlara taşınıp taşınmaması bağlamında me'ânî ilmi içerisinde değerlendirdiği el-uslûbu'l-hakîmi ile bir tutulmuştur. Fakat es-Sekkâkî'nin "muhataba beklemediği şekilde karşılık veya soru soran kişiye arzulamadığı bir cevap vermek"⁴⁰ şeklinde tanımladığı el-uslûbu'l-hakîm, el-kavlu bi'l-mûcibin ikinci kısmı ile aynı olsa da⁴¹ bütün olarak bakıldığında aralarındaki fark görülebilmektedir.

İbn Ebî'l-İsba'ın, es-Sekkâkî gibi ediplerin el-uslûbu'l-hakîm başlığı altında ele aldığı sanata eserlerinde bir fasıl açmaması ve İbn Hicce el-Hamevî'nin (ö. 837/1434) bu sanatı el-kavlu bi'l-mûcib sanatı ile aynı başlık altında incelemesi⁴² her ikisi arasında fark görmediklerini göstermektedir. Konuyu muhassinât-ı mâ'neviyye'ye dâhil eden Mahmud el-Halebî (ö. 725/1325), Abdulvehhâb en-Nuveyrî (ö. 733/1333), el-Kazvînî ve şârihleri de el-kavlu bi'l-mûcib sanatını ikiye ayırmışlardır.⁴³ es-Suyûtî (ö. 911/1505) bu sanatın ikinci türü ile ilgili olarak "Kur'ân'dan örnek getireni görmedim fakat ben bir âyet bulabildim" demiştir.⁴⁴ el-Kavlu bi'l-mûcib sanatını istidrâk ve müşâkele şeklinde isimlendirenler de vardır.⁴⁵ Nitekim es-Safedî (ö. 764/1363) *el-hevlu'l-mu'cib fi'l-kavli bi'l-mûcib* adıyla müstakil bir eser kaleme alarak el-kavlu bi'l-mûcib ile aralarında irtibat kurulan müşâkele, el-uslûbu'l-hakîm, istidrâk ve te'attuf gibi sanatlar arasındaki farkları ele almış ve bunları pek çok örnekle açıklamıştır.⁴⁶

³⁹ el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, (tahk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun) Kahire, Matba'atu Lecneti't-Te'lîf, 1948, II, 147.

⁴⁰ es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, (nşr. Na'im Zerkûr), Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-Hilmiyye, 1987, s. 327.

⁴¹ et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, I, 189.

⁴² İbn Hicce, *age.*, I, 254.

⁴³ Mahmûd el-Halebî, *age.*, s. 85; en-Nuveyrî, *age.*, VII, 170; el-Kazvînî, *el-İzâh*, VI, 87; es-Subkî, *age.*, II, 373; et-Teftâzânî, *el-Mutavvel*, s. 444.

⁴⁴ es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl Abdurrahman b. el-Kemal Ebû Bekr Celâleddîn, *Mu'teraku'l-Akrân fi 'Îcâzi'l-Kur'ân*, (tahk. Ahmed Şemsuddîn) Beyrut, Dâru'l-Kutubî'l-İlmiyye, 1988, I, 350.

⁴⁵ el-Kavâsimî, Bessâm 'Abdu'l-'Afuv, "el-Hevlu'l-Mu'cib fi'l-Kavli bi'l-Mûcib li Salâhuddîn es-Safedî" *Mecelletu'l-'Câmi'ati'l-İslâmiyye*, Filistin, 2011, sayı: 1, s. 959.

⁴⁶ el-Kavâsimî, *agm.*, s. 959.

el-Kavlu bi'l-mûcib ve el-Uslûbu'l-hakîm sanatlarını iki sütkardeşe benzeten Sadruddîn b. Ma'sûm el-Medenî'nin (ö. 1119/1707) görüşüne göre her ne kadar bu sanatların aynı olduğunu söyleyenler olsa da her ikisinin farklı yönleri vardır.⁴⁷ el-Kavlu bi'l-mûcib, söz sahibinin sözüne zıt bir anlama gelecek bir sözle karşılık vermek iken, el-usrûbu'l-hakîmde beklemediği ve arzulamadığı bir şekilde fakat muhatap için daha önemli olduğu düşünülerek verilen bir yanıt söz konusudur.⁴⁸

Bu sanatta لكن sözcüğü kullanılmadığı için istidrâk sanatı ve muhatabı başka bir yöne ileten bir ifade olmadığı için el-usrûbu'l-hakîm sanatı yoktur.⁴⁹ Hasma hasmın ifadesinin zıt anlama gelecek şekilde iadesi olan bu sanat, bu yönüyle ve aynı lafızlarda farklı anlamları barındırması yönüyle te'attuf sanatından ayrılmaktadır.⁵⁰ Muşâkelede ise zıt bir anlama taşınma söz konusu değildir.

İbn Ebi'l-İsba' (ö. 654/1256) ve İbn Hicce (ö. 837/1434) gibi dil bilimcilerin aralarındaki farklılıklara rağmen el-kavlu bi'l-mûcib sanatını el-usrûbu'l-hakîm ile aynı kabul etmesi⁵¹ modern belâgat kitaplarında da el-usrûbu'l-hakîm sanatını el-kavlu bi'l-mûcib'in bir alt başlığı veya tam tersi olarak değerlendiren müelliflerin olması⁵² bu konuya örnek olabilecek âyetlerle el-usrûbu'l-hakîm sanatından birkaç âyete mukayeseli olarak değinmeyi gerekli kılmıştır.

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَهْلِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِأَنْ تَأْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلَكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقَى وَأَتُوا الْبُيُوتَ مِنْ أَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ

“Sana hilâl halindeki ayları sorarlar. De ki: “Onlar, insanların ve hac vakitlerinin ölçüsüdür.” Evlere arkalarından girmeniz iyilik değildir; iyi kimse kötülükten sakınan kimsedir. Evlere kapılarından girin; Allah'tan sakının ki murâdınıza erersiniz”⁵³ âyetinde müşriklerin sorusu önce ip

⁴⁷ en-Medenî, *age.*, II, 198.

⁴⁸ en-Nuveyrî, *age.*, VII, 170; el-Kavâsimî *agm.*, s. 961.

⁴⁹ İbn Hicce, *age.*, I, 254; el-Kavâsimî *agm.*, s. 959.

⁵⁰ İbn Ebi'l-İsba', *Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 314, 315.

⁵¹ İbn Hicce, *age.*, I, 254.

⁵² el-Merâgî, Ahmet Mustafa, 'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî', Kahire, Dâru'l-Âfâkî'l-'Arabiyye, 2000, s. 408; el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye Ususuha ve 'Ulûmuha ve Funûnuha*, Şam, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996, I, 501.

⁵³ el-Bakara, 2/189.

gibi olan hilâlin büyüyerek yarımaya ve dolunay olması hakkında iken sorularına beklemedikleri bir şekilde ayın fonksiyonlarıyla cevap verilmiştir.⁵⁴

Bu âyet ile el-kavlu bi'l-mûcibe örnek teşkil eden âyetler kıyaslandığında şöyle bir fark ortaya çıkmaktadır. el-Uslûbu'l-hakîm sanatında muhatapın sorduğu hilâl ile ilgili soruda arzu ettiği cevabın verilmesinin onun için önemi, verilen cevaptan daha değerli değildir. Muhatap beklemediği bir yanıt almıştır. Zira el-usrûbu'l-hakîmde üzerinde durulmaya veya soru sorulmaya daha layık olduğuna dikkat çekmek üzere konuyu muhatapın kastettiğinin dışında bir yere taşıyarak karşılık verme söz konusudur.⁵⁵ Fakat اذُّنُ خَيْرٌ لِّكُمْ وَلِلَّهِ الْعِزَّةُ وَلِرَسُولِهِ âyetlerinde sözün mukabili yine aynı sözdür. Adeta muhataplar kendi sözlerinin altında ezilmişlerdir. Zira el-kavlu bi'l-mûcib'de ifade ya lafzen tekrar edilir ya da doğrulanır.

4.el-Kavlu bi'l-Mûcib Sanatının Kur'ân-ı Kerîm'deki Diğer Uygulamaları

181

OMÜİFD

Kur'ân-ı Kerîm'de el-kavlu bi'l-mûcib sanatına örnek olabilecek pek çok âyet vardır. Tabi ki bunlardan bazıları ilk bakışta görülebilecek netlikte değildir. Birkaç âyetle sınırlı olmayan el-kavlu bi'l-mûcibin en güzel örneği ise içinde el-usrûbu'l-hakîm sanatının da bulunduğu şu âyettir.

وَيَقُولُونَ مَتَى هَذَا الْفَتْحُ إِن كُنْتُمْ صَادِقِينَ قُلْ يَوْمَ الْفَتْحِ لَا يَنْفَعُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِيمَانُهُمْ وَلَا هُمْ يُنْظَرُونَ

“Eğer doğru söyleyenler iseniz, şu fetih ne zamanmış?” diyorlar. De ki: “Fetih (Kıyamet) günü, inkâr edenlere iman etmeleri fayda vermeyecektir. Onlara göz de açtırılmayacaktır.”⁵⁶

⁵⁴ et-Tîbî, Şerefuddîn Huseyn b. Muhammed, *Kitâbu't-Tibyân fî 'İlmil-Me'ânî ve'l-Bedî' ve'l-Beyân*, (thk. Hâdî 'Atıyye Matar el-Hilâlî) Beyrut, 'Âlemu'l-Kutub, 1987, s. 297; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, I, 122; el-Âlûsî, Mahmut Şukrî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsî'l-'Arabî, h. 1353, II, 71.

⁵⁵ es-Sekkâkî (ö. 626/1229) bu kısmı tanıma eklemiş olmasa da bu sanatla ilgili değerlendirme yaparken el-usrûbu'l-hakîm'in “kibar bir şekilde muhatapı uyarmayı ve onu düşündüğünde kendisi için daha önemli olana iletmeyi amaçladığı için soru soran kişiyi sormayan kişi konumuna getirdiğinden” bahsetmiştir. Sekkâkî, *age.*, s. 327; et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Muhtasar*, I, 122.

⁵⁶ es-Secde, 32/28, 29. el-Âlûsî, *age.*, XXI, 140; İbn 'Âşûr, *age.*, XXI, 243.

Kâfirlerin, başına getirdikleri ismi işaretle alaycı bir tavır takınarak Müslümanlara kendilerini mağlup edecekleri günü sorarlarken هَذَا الْفَتْحُ ifadesini kullanmaları ve seçtikleri anlam üzerine bir yorum yapılmaksızın cevap cümlesinde aynı kelimenin kendilerini şaşkına çevirecek şekilde kıyâmet anlamını yüklenmesi el-kavlu bi'l-mûcib sanatını, bu sorunun onların beklemediği bir yanıt bulması ise el-üslûbu'l-hakîm sanatını göstermektedir. Böylece kâfirler hem fetih gününü tayin etme konusunda çabalamaktan vazgeçmeye hem de müminler adına zaferin gerçekleşeceği haberini mündemiç olan gerçek fetih (kıyâmet) gününe hazırlanmaya davet edilmiştir.

وَقَالُوا يَا أَيُّهَا الَّذِي نُزِّلَ عَلَيْهِ الذِّكْرُ إِنَّكَ لَمَجْنُونٌ لَوْ مَا تَأْتِينَا بِالْمَلَائِكَةِ إِن كُنتَ مِنَ الصَّادِقِينَ مَا نُنْزِلُ الْمَلَائِكَةَ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَا كَانُوا إِذًا مُنْظَرِينَ إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ

“Onlar: “Ey kendisine Kitap indirilen kimse! Sen mutlaka delisin. Doğru-
lardan isen melekleri bize getirsene” dediler. Biz melekleri ancak gerekince indiririz. O takdirde de ceza görecekler asla geri bırakılmazlar. Doğru-
su Kitap’ı Biz indirdik, onun koruyucusu da elbette Biz’iz.”⁵⁷

Bu âyette de kâfirlerin Hz. Muhammed’i (sav) alaya aldıklarını zannederek Kur’ân ile ilgili kullandıkları الذِّكْرُ kelimesi, onların içini boşaltarak ağızlarında geveledikleri bir kelime olmaktan çıkmış, إِنَّا نَحْنُ نَزَّلْنَا الذِّكْرَ وَإِنَّا لَهُ لَحَافِظُونَ ifadeleriyle karşılık bulmuştur. Cevabın gecikmesinin sebebi ise araya başka bir sanatın (lef’f-u neşr) girmesidir.⁵⁸

el-Kavlu bi'l-mûcib sanatının bir diğer örneği:

“Döndüğünüzde kendilerinize çıkışmamanız için, Allah’a yemin edeceklerdir. Siz onlardan yüz çevirin”⁵⁹ âyetindeki لَتُعْرِضُوا عَنْهُمْ ifadesi, Münâfıkların Müslümanlardan kendilerini kınamamalarını istemesi ile ilgili iken, aynı kelime aynı harf-i cerr ve zamirle kelimenin hangi anlamda olduğu ile ilgili bir açıklama yapılmaksızın onların kastetmedikleri bir anlam yüklenmiştir. Aynı kelimenin tekrar edilmesi dolayısıyla, çaldıkları kapının kendilerine açıldığı-

⁵⁷ el-Hicr, 15/6-9.

⁵⁸ İbn ‘Âşûr, *age.*, XIV, 20.

⁵⁹ et-Tevbe, 9/95. İbn ‘Âşûr, *age.*, XI, 9.

nı zanneden münâfıklar “pislik” oldukları için Müslümanların kendilerine yaklaşmamalarının emredildiğini *أَعْرِضُوا عَنْهُمْ* ifadesiyle öğrendiklerinde adeta şaşkına dönmüşlerdir.

Bazı müfessirler el-kavlu bi'l-mûcib sanatının mevcut özelliğini taşıdığı için diyalog içerisinde geçen ifadeleri de bu sanata dâhil etmişlerdir.

(Firavun) sonunda *وَفَعَلْتَ فَعَلْتَكَ الَّتِي فَعَلْتَ وَأَنْتَ مِنَ الْكَافِرِينَ قَالِ فَعَلْتُهَا إِذَا وَأَنَا مِنَ الضَّالِّينَ* yapacağını da yaptın. Sen nankörün birisin” dedi. Musa: “O işi (kasten yaptım) istemeyerek ve şaşkınlıkla yaptım, dedi”⁶⁰ âyetinde Firavun’un Musa’yı (as) susturmak için korkutma ve tehdit içerikli kullandığı ifade aynıyla karşılık bulduğundan dolayı cesaret anlamı kazanmış ve el-kavlu bi'l-mûcib sanatının ikinci türü için güzel bir örnek oluşturmuştur.⁶¹ Benzer bir durum İbrahim suresinin onuncu ve devam eden âyetinde de Kâfirlerin Allah’ın elçisine insan olması dolayısıyla yaptıkları itirazın karşılığının yine insan olmasının doğrulanması şeklinde verilerek gösterilmiştir.⁶²

183

OMÜİFD

Kur’ân-ı Kerîm’de kullanılan bu üslubun ifadeye kattığı güzellik ve anlama kazandırdığı derin nükte, bazen Müslüman’a Musa’nın (as) bu radaki ifadesinde olduğu gibi zor zamanda doğru olmayı öğretirken, bazen de inananların münâfıklarla olan ilişkilerine yön verdiğini göstermekte ve onların kelime üzerinden yapmaya çalıştıkları tahrifatın bir cevabı olmaktadır. Kendilerine bir “beşer”in peygamber olarak gönderilmesini kabul etmeyen insanlara “evet size bir beşer gönderildi” diyerek bu konuda uyarıcının olması mümkün olan tek şekilde gönderildiğini açıkça izah etmektedir. Haddi zatında içeriği kırıcı olmayan bu üslup, muhatabın kullandığı kelimeler üzerindeki gücünü test ederek, hakikati arama çabaları konusunda bir teşvik de barındırmaktadır. Diğer taraftan Kur’ân’ın “feth” kelimesine kazandırdığı anlamda olduğu gibi, Müslümanların kendi terimlerinin içeriklerini kendilerinin belirleyebileceği konusunda da ince bir nüktenin varlığından söz etmek mümkündür.

⁶⁰ eş-Şuarâ, 26/19, 20. İbn ‘Âşûr, *age.*, XIX, 114.

⁶¹ Bu âyetteki el-kavlu bi'l-mûcib farklı cümlelerde olduğu için İbn Ebi'l-İsba (ö. 654/1256) ve İbn Hicce (ö. 837/1434) gibi bazı dil bilimcilerin tanımının dışında kalmaktadır.

⁶² İbn ‘Âşûr, *age.*, XIII, 201. Fakat söz konusu âyet, *ya* edatı bulunduğu için bazı dil bilimcilerin el-kavlu bi'l-mûcib tanımına uymamaktadır.

“Zikr” kelimesinin içeriğinin boşaltılmasına imkân tanınmaması, “izzet” kavramına yüklenen anlam ve değiştirilmesine müsaade edilmeyen içeriğiyle ilgili yapılan nükteli öğütte olduğu gibi. Peki Müslüman olmayan insanlar doğru bir şey söyleyemezler mi ki kullandıkları kelimelerin anlam ve bağlamlarına müdahale edilsin? Aksine o hususta dahi müsama-halı olduğunu îma eden bir üslupla münafıkların ifadelerindeki “kulak” kelimesini aynen kullanan Kur’ân, kelimenin tebdîl olunan haliyle tariz yapmakta ve Müslümanların nazarını “dokundurma” yoluyla yapılan uyarılara çekmektedir.

Kur’ân-ı Kerîm’de burada verilen örneklerin haricinde, muhatabın ifadesinin direk olarak zikredilmeyip sadece sözlerinin aktarıldığı bazı âyetler de vardır. Bu âyetler bazı dil bilimciler tarafından bu sanata dâhil edilmiştir.

اللَّهُ وَلِيُّ الَّذِينَ آمَنُوا يُخْرِجُهُم مِّنَ الظُّلُمَاتِ إِلَى النُّورِ وَالَّذِينَ كَفَرُوا أُولَئِكَ لَهُمُ الطَّاغُوتُ يُخْرِجُونَهُم مِّنَ النُّورِ إِلَى الظُّلُمَاتِ أُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ

184

OMÜİFD

“Allah inananların dostudur, onları karanlıklardan aydınlığa çıkarır. İnkâr edenlerin ise dostları tağuttur. Onları aydınlıktan karanlıklara sürüklerler. İşte onlar cehennemliklerdir, orada temelli kalacaklardır.”⁶³

Bu ayeti kerimede kâfirlerin kendilerine yardım edecek dostlarının olduğunu iddia etmeleri Allah tarafından onaylanmış fakat dostu kendisine bile faydası olmayan tağut olanların karanlıklara sürüklenecikleri vurgulanmıştır.⁶⁴

Kur’ân-ı Kerîm’de müfessirlerin el-kavlu bi’l-mûcib olarak kabul ettiği başka âyetler de vardır. Fakat bu âyetlerde bir tartışma üslubu olarak kullanılan bu sanatın ifade içerisinde yer alması gereken iki lafzından biri cümlede mevcut değildir. Konuya dâhil edebileceğimiz bu şekildeki âyet-

⁶³ el-Bakara, 2/257.

⁶⁴ Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. el-Kemal Ebû Bekr Celâleddîn es-Suyûtî, *Fethu'l-Celîl li'l-'Abdi'z-Zelîl*, (çev. Halilov, Rıza, Eren, Cüneyt), Erzurum, 2001, s. 43.

ler şunlardır: el-Enbiyâ, 21/34;⁶⁵ Sâd, 38/75;⁶⁶ el-Ankebût, 29/8;⁶⁷ Nûh, 71/18;⁶⁸ el-İnsân, 76/2;⁶⁹ el-Beyyine, 98/5.⁷⁰

Sonuç

Kur'ân kelimelerinde sıradanlık olamaz. Her insanın anlayabileceği bir kitap olmasına rağmen, hiçbir insanın benzer bir suresini meydana getiremeyeceği i'câzı, öncelikle onun tabiatında var olan belâgatıyla ilgilidir.

Bedî' ilmi içerisinde, ifadeyi daha etkili biçimde sunma amacı taşıyan sanatların anlam boyutu ile ilgili olan muhassinât-ı ma'neviyye (anlamla ilgili bedî' sanatları) kısmında yer alan el-kavlu bi'l-mûcib sanatı, söz sahibinin dinleyene ait bir sözü reddetmesine rağmen o sözün gerektirdiği hükmü kabul etmesi demektir. Bu, muhatabın bir konudaki hükmünü onaylayıp maksadını başka bir şeyde sabit kılmak ya da lafızlarını başka bir şeye hamletmek şeklinde olmaktadır.

Kur'ân'ın az denemeyecek miktardaki âyette kullandığı bu üslup, kelimeler arası söz dizimi esasına dayalı olarak ifadenin perde arkasını görmeyi amaçlayan bir okuma gerektirmektedir. Ayrıca ifadeye kazandırdığı münazara tekniği, muhatabını lafını bilen bir insan olmaya zorlamaktadır. Kur'ân, fütursuzca kullanılan her sözün karşılığının bazen muhataplarını köşeye sıkıştırarak bazen hakikati görene kadar düşünmeleri sağlayarak vb. başka şekillerde verildiğini bu methodla göstermektedir.

185

OMÜİFD

Kaynakça

- el-'Alevî, Yahya b. Hamza b. Ali b. İbrahim, *el-Îcâz li Esrâri Kitâbi't-Tırâz fî 'Ulûmi Hakâiki'l-Î'câz*, (tahk. İsa Bâ Tahir), Beyrut, Dâru'l-Medâri'l-İslâmî, 2007.
- el-Âlûsî, Mahmut Şukrî, *Rûhu'l-Me'ânî fî Tefsîri'l-Kur'ânî'l-'Azîm ve's-Seb'î'l-Mesânî*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, h. 1353.
- Akdemir, Hikmet, *Belâgat Terimleri Ansiklopedisi*, İzmir, Nil Yayınları, 1999.
- İbn 'Âşûr, eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir, *et-Tahrîru't-Tenvîr*, Tunus, 1997.

⁶⁵ İbn 'Âşûr, *age.*, XVII, 63.

⁶⁶ el-Âlûsî, *age.*, XXIII, 226.

⁶⁷ İbn 'Âşûr, *age.*, XX, 213.

⁶⁸ İbn 'Âşûr, *age.*, XXIX, 241.

⁶⁹ İbn 'Âşûr, *age.*, VII, 130.

⁷⁰ İbn 'Âşûr, *age.*, XXX, 480.

- Bedevî Ahmed Tabâne, *Mu'cemu'l-Belâgati'l-'Arabiyye*, Cidde, Dâru'l-Menâre, Riyad, Dâru'r-Rifâ'î, 1988.
- Bilgegil, M. Kaya, *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâgât)*, İstanbul, Enderun Kitabevi, 1989.
- el-Câhız, Ebû Osman 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Kinânî el-Leysî, *el-Beyân ve't-Tebyîn*, (tahk. 'Abdu's-Selâm Muhammed Harun) Kahire, Matba'atu Lecneti't-Te'lîf, 1948.
- el-Curcânî, Ebu'l-Hasan Seyyîd Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rîfât*, İstanbul, Matbaa-i Âmire, 1253.
- Çöğenli, Sadi-Demirayak, Kenan, *Arap Dili Kaynakları*, Erzurum, Atatürk Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2000.
- Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, Ankara, Vadi Yayınları, 2001.
- İbn Ebi'l-İsba' el-Mısri, *Bedî'u'l- Kur'ân*, (tahk. Hıfni Muhammed Şeref) Ficale, Mektebetu Nehdati Mısır, 1957.
- _____, *Tahrîru't-Tahbîr*, (tahk. Hıfni Muhammed Şeref) Kahire, Dâru't-Te'âvun, 1995.
- Ebu'l-Vefâ, Ali b. Akîl b. Muhammed b. Akîl el-Bağdadî el-Hanbelî, *el-Vazîh fî Usûli'l-Fıkıh*, (tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Turkî, Beyrut, Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 1999.
- OMÜİFD İbn Fâris, Ebu'l-Huseyn Ahmed b. Zekeriyâ, *Mu'cemu Mekâyîsi'l-Luga*, (tahk. Abdusselâm Muhammed Harun), Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1979.
- el-Halebî, Şehâbuddîn Mahmûd, *Husnu't-Tevessul ilâ Sınâ'ati't-Terassul*, Mısır, el-Matba'atu'l-Vehbiyye, h. 1298.
- el-Hâşimî, Ahmed, *Cevâhiru'l-Belâga fî'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedî'*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, ts.
- İbn Hicce, Takıyyuddîn Ebû Bekr Muhammed b. 'Ali el-Hamevî, *Hızânetu'l-Edeb ve Ğâyetu'l-Erab*, (tahk. Muhammed Nâci b. Ömer), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2008.
- el-Hillî, Safiyyuddîn Abdulaziz b. Serâyâ b. Ali es-Sinbisî, *Şerhu'l-Kâfiyeti'l-Bedî'yye fî 'Ulûmi'l-Belâgati ve Mehâsini'l-Bedî'*, (tahk. Nesîb Neşâvî), Beyrut, Dâru Sâdır, 1992.
- el-Kavâsimî, Bessâm 'Abdu'l-'Afuv, "el-Hevlu'l-Mu'cib fî'l-Kavli bi'l-Mûcib li Salâhiddîn es-Safedî" *Mecelletu'l-'Câmi'ati'l-İslâmîyye*, Filistin, 2011, sayı: 1.
- el-Kazvînî, Celâleddîn Muhammed b. 'Abdirrahmân, *el-İzâh fî 'Ulûmi'l-Belâga*, (nşr. Muhammed 'Abdu'l-Mun'ım Hafâcî) Beyrut, Daru'l-Cil, ts.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemâleddîn Muhammed b. Mukerrem el-Mısri, *Lisânu'l-'Arab*, Beyrut, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-'Arabî, 1995.
- el-Merâgî, Ahmet Mustafa, *'Ulûmu'l-Belâga el-Beyân ve'l-Me'ânî ve'l-Bedî'*, Kahire, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2000.
- el-Merâgî, Muhammed Ahmed Hasan, *'İlmu'l-Bedî'*, Beyrut, Dâru'l-'Ulûmi'l-'Arabiyye, 1991.

- el-Meydânî, Abdurrahman Hasan Habenneke, *el-Belâgatu'l-'Arabiyye Ususuhâ ve 'Ulûmuhâ ve Funûnuhâ*, Şam, Dâru'l-Kalem, Beyrut, ed-Dâru's-Şâmiyye, 1996.
- Müderrişoğlu, Ahmet, *Telhis Ebyâtının Şerhi Binbir Hakikât*, (haz. Şükrü Özger), İstanbul, Çamlıca yay., 2006.
- en-Nuveyrî, Şehâbuddîn Ahmed b. Abdilvehhâb, *Nihâyetu'l-Erab fî Funûni'l-Edeb*, Kahire, Dâru'l-Kutubi'l-Mısriyye, 1929.
- el-Pezdevî, Sadru'l-İslam Ebu'l-Yusr Muhammed b. Muhammed b. Huseyn, *Ma'rifetu'l-Huceci's-Şer'iyye*, (tahk. Abdulkâdir b. Yaşin b. Nasır el-Hatîb) Beyrut, Muessetu'r-Risâle, 2000.
- es-Safedî, Ebu's-Safâ Salahaddîn Halil, *el-Hevlu'l-Mu'cib fi'l-Kavli bi'l-Mûcib*, (tahk. Muhammed Abdulmecîd Lâşîn), Kahire, Dâru'l-Âfâki'l-'Arabiyye, 2005.
- es-Sekkâkî, Ebû Yakub Yusuf b. Ebî Bekr Muhammed b. Ali, *Miftâhu'l-'Ulûm*, (nşr. Na'im Zerkûr), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-Hilmiyye, 1987.
- es-Subkî, Behâuddîn Ebû Hâmid Ahmed b. Ali b. 'Abdi'l-Kâfi, *'Arusu'l-Efrâh fî Şerhi Telhîsî'l-Miftâh*, (tahk. Halil İbrahim Halil) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2001.
- es-Suyûtî, Ebu'l-Fadl 'Abdurrahmân b. el-Kemal Ebû Bekr Celâleddîn, *Şerhu 'Ukûdi'l-Cumân fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân*, (tahk. İbrahim Muhammed el-Hamdânî, Emin Lokman el-Habbâr), Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2011.
- _____, *Mu'teraku'l-Akrân fî İ'câzi'l-Kur'ân*, (tahk. Ahmed Şemsuddîn) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1988.
- _____, *Fethu'l-Celîl li'l-'Abdi'z-Zelîl*, (çev. Halilov, Rıza, Eren, Cüneyt), Erzurum, 2001.
- Şemseddin Sami, (Neşreden, Ahmet Cevdet) Kâmûs-i Türkî, İstanbul, Çağrı Yayınları, 1987.
- eş-Şinkîti, Muhammedu'l-Emîn b. Muhammed b. el-Muhtâr, *Edvâu'l-Beyân fî İddâhu'l-Kur'ânî bi'l-Kur'ân*, Beyrut, Dâru'l-Fikr, 1995.
- et-Teftâzânî, Sa'duddîn Mesûd b. Ömer, *Şerhu'l-Muhtasar 'alâ Telhîsî'l-Miftâh li'l-Hatîb el-Kazvînî fi'l-Me'ânî ve'l-Beyân ve'l-Bedi'*, Gaziantep, Mektebetu's-Sahâbe, ts.
- _____, *Kitâbu'l-Mutavvel (Şerhu't-Telhîs)*, İstanbul, Matba'a-ı Âmire, 1309, s. 444.
- ez-Zamahşerî, Ebu'l-Kâsım Mahmûd b. 'Ömer Cârullâh, *el-Keşşâf*, Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2003.
- ez-Zerkeşî, Ebû Abdillâh Bedruddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillâh, *el-Bahru'l-Muhîr fî Usûli'l-Fıkıh*, (tahk. Muhammed Tâmir) Beyrut, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 2000.

